

Jaarstukken 2017

Randstedelijke Rekenkamer

Definitieve versie na eindgesprek accountant
27-03-2018

randstedelijke rekenkamer
flevoland | noord-holland | utrecht | zuid-holland

Voorwoord

In 2017 waren onze onderzoekswerkzaamheden zeer divers. Naast de gebruikelijke provincievergelijkende onderzoeken naar Natuurcompensatie, Restauratie Rijksmonumenten en Garanties en leningen, hebben we een vervolgonderzoek gedaan naar het Beheer en onderhoud van wegen en kunstwerken. Maar vooral ook hebben we provinciespecifiek onderzoek gedaan naar het Recreatiegebied Spaarnwoude, het Waddenfonds en de Economic Board Utrecht. Bij de onderzoeken Spaarnwoude en Waddenfonds betrof het gezamenlijke onderzoeken met resp. de lokale Rekenkamer(commissie)s in dat gebied en de Noordelijke Rekenkamer. Dergelijke samenwerking smaakt naar meer en zullen we zeker ook in 2018 nastreven.

Afgelopen jaar hebben we ook flink geïnvesteerd in ons onderzoeksprogrammeringsproces. Met een 'rondje langs de fracties' haalden we onderzoeksuggesties op, we hebben tientallen onderwerpen van de groslijst onder de loep genomen en een groot aantal vervolgens verkend op toegevoegde waarde voor onderzoek, hetgeen leidde tot een shortlist van relevante onderwerpen, die voor advisering zijn voorgelegd aan de Programmaraad. Last but not least is de bedrijfsvoering gemoderniseerd: de financiële processen zijn nu bijna geheel gedigitaliseerd, waarbij het nieuwe boekhoudprogramma een welkome ondersteuning biedt.

Al met al was het weer een productief jaar, wat wij ook financieel goed afsluiten. We zullen bijna € 100.000 naar de provincies terugstorten voornamelijk vanwege de ontvangen bijdragen in de frictiekosten, die niet meer nodig zijn.

Ik dank het hele team van de Randstedelijke Rekenkamer voor hun energieke inzet en het werkplezier dat we met elkaar hebben ten dienste van onze provincies.

Ans Hoenderdos
Bestuurder/directeur Randstedelijke Rekenkamer

Inhoudsopgave

I. Jaarverslag.....	4
1. Inleiding	4
1.1 Achtergrond	4
1.2 Indeling van de jaarstukken	4
2. Onderzoeksprogramma	4
2.1 Algemeen	4
2.2 Het onderzoek	6
3. Paragrafen	13
3.1 Weerstandsvermogen.....	13
3.2 Financiering	13
3.3 Bedrijfsvoering	13
3.3.1 Arbeidsomstandigheden en ziekteverzuim	13
3.3.2 Personeelsbeleid.....	14
3.3.3 Automatisering en Informatisering.....	14
3.3.4 Communicatie	15
3.3.5 Organisatie	15
3.3.6 Interne beheersing	16
3.3.7 Huisvesting en facilitaire dienstverlening.....	16
II. Jaarrekening	17
1. Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling	17
2. Programmarekening.....	18
3. Balans	22
III. Overige gegevens.....	26
1. Bestemming van het programmaresultaat.....	26
2. Controleverklaring.....	27

I. Jaarverslag

---

1. Inleiding

1.1 *Achtergrond*

De missie van de Randstedelijke Rekenkamer luidt:

Het verbeteren van het functioneren van het provinciaal bestuur (*van de provincies Flevoland, Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland*) en de daarmee verbonden organen en het versterken van de publieke verantwoording.

Om invulling te geven aan de missie verricht de Randstedelijke Rekenkamer onafhankelijk onderzoek op het terrein van doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid. De Rekenkamer rapporteert haar bevindingen, conclusies en aanbevelingen primair aan de Provinciale Staten. Deze informatie is in beginsel publiek toegankelijk. Daarnaast ziet de Rekenkamer het als haar verantwoordelijkheid om een bijdrage te leveren aan goed openbaar bestuur door kennisuitwisseling en samenwerking binnen de betrokken provincies en eventueel andere publieke organen te bevorderen. Kwaliteit, betrouwbaarheid en onafhankelijkheid ziet de Rekenkamer als belangrijkste kenmerken van haar producten.

Bij de uitvoering van haar werkzaamheden draagt de Rekenkamer zorg voor een effectief en efficiënt beleid met betrekking tot de beheerstaken in het kader van de dagelijkse bedrijfsvoering. De Rekenkamer beoogt een transparante organisatie te zijn die voortdurend in de kwaliteit van haar medewerkers en methoden investeert.

1.2 *Indeling van de jaarstukken*

De Jaarstukken zijn ingedeeld volgens het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) en bestaan uit een Jaarverslag en een Jaarrekening. In het Jaarverslag zijn de Programmaverantwoording en de Paragrafen opgenomen. In de Jaarrekening worden de Balans en de Programmarekening gepresenteerd en toegelicht.

2. Onderzoeksprogramma

2.1 *Algemeen*

Wat was de aanleiding?

In het onderzoeksprogramma van de Randstedelijke Rekenkamer is opgenomen welke onderzoeken in 2017 op het terrein van doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid uitgevoerd zouden worden. Het onderzoeksprogramma maakt onderdeel uit van de begroting 2017.

Voorafgaand aan de vaststelling van het onderzoeksprogramma laat de Rekenkamer zich adviseren door de Programmaraad. Deze bestaat uit leden van PS van de vier provincies. De Programmaraad heeft op 3 november 2016 de Rekenkamer geadviseerd over haar onderzoeksprogramma voor 2017. Op dat moment liepen reeds

twee provincievergelijkende onderzoeken: Natuurcompensatie en Onderhoud wegen en kunstwerken. De onderwerpen Recreatieschap Spaarnwoude en Waddenfonds waren in voorbereiding. De leden van de Programmaraad werd gevraagd de onderzoeksonderwerpen voor de tweede helft 2017 te prioriteren. De Rekenkamer heeft vervolgens besloten de onderwerpen Economic Board Utrecht (EBU) en Restauratie Rijksmonumenten op te pakken. De Programmaraad heeft op 21 september 2017 de Rekenkamer geadviseerd over haar onderzoeksprogramma voor 2018. Eind 2017 is de Rekenkamer naar aanleiding hiervan gestart met een vooronderzoek naar Garanties en leningen. De Rekenkamer heeft besloten een inhaalslag te maken en het actuele onderzoeksprogramma op te nemen in de eerste begrotingswijziging 2018, die op 16 januari 2018 voor een zienswijze naar PS is gestuurd en daarom geen begrotingswijziging voor 2017 meer op te stellen, mede ook vanwege de korte tijd tot aan het opstellen van de Jaarstukken.

Wat hebben we gedaan?

In onderstaande tabel is een chronologisch overzicht opgenomen van de onderzoeken en verkenningen die in 2017 zijn uitgevoerd en/of gepubliceerd.

Onderwerp	Provincie(s)	Datum	Uiting
GEPUBLICEERD IN 2017			
I. Natuurcompensatie	Fle, NH, Utr, ZH + vervolg ZH	3-mei-2017 20-11-2017	4 rapporten 1 rapport
II. Vervolgonderzoek beheer en onderhoud wegen en kunstwerken	Fle, NH, Utr, ZH	6-juni-2017	4 rapporten
III. Spaarnwoude	NH (en gemeenten Amsterdam, Haarlem, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Haarlemmermeer en Velsen)	20-sept-2017	1 rapport
GESTART IN 2017 EN TE PUBLICEREN IN 2018			
IV. Waddenfonds	NH (en Fr en Gr)	23-jan-2018	1 rapport
V. Economic Board Utrecht (EBU)	Utr	2 ^e kwart. 2018	1 rapport
VI. Restauratie Rijksmonumenten	NH, Utr, ZH	2 ^e kwart. 2018	3 rapporten
VII. Garanties en leningen	FL, NH, UT en ZH	3 ^e kwart. 2018	4 rapporten
DOORLOPEND			
VIII Verkenningen	Fle, NH, Utr, ZH	21-sept-2017	Notitie t.b.v. Programmaraad

Wat hebben we hiermee bereikt?

Alle in 2017 gepubliceerde onderzoeken zijn in de desbetreffende provincies behandeld. De onderzoeksresultaten zijn met waardering ontvangen en PS besloten alle aanbevelingen over te nemen.

Wat heeft dit gekost?

De totale lasten voor het voorbereiden en uitvoeren van onderzoek bedroegen circa € 1.358.400 (incl. BTW). De kosten voor het personeel zijn op basis van een urenregistratie aan de in paragraaf 2.2 genoemde onderzoeken

toegerekend. De totale geraamde lasten voor het onderzoek in de begroting bedroegen circa € 1.515.300. De gerealiseerde lasten zijn ca. 10% lager dan de raming. Dit wordt met name veroorzaakt door lagere personeelslasten, minder externe inhuur en lagere kosten voor de huisvesting (zie de toelichting op de lasten bij de programmarekening op pagina 19). Na aftrek van de compensabele BTW bedroeg de netto bijdrage van de provincies aan het onderzoeksprogramma circa € 1.126.300.

2.2 Het onderzoek

In deze paragraaf wordt per onderzoek aangegeven wat de aanleiding was, wat we ervoor hebben gedaan en indien het is afgerond wat ermee is bereikt. Alle kosten van de Rekenkamer worden omgeslagen over de uitgevoerde onderzoeken.

Voor de rapporten zelf verwijzen we naar onze website www.randstedelijke-rekenkamer.nl.

I. Natuurcompensatie (Flevoland, Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland)

Wat was de aanleiding?

In het dichtbevolkte Nederland is natuur een schaars goed. Met diverse vormen van natuurbeleid probeert de overheid natuur te ontwikkelen, te beschermen en de kwaliteit ervan te verbeteren. Aantasting van beschermde natuurgebieden door ruimtelijke ingrepen (zoals een verbreding van een weg) is in principe niet toegestaan. Enkel na een zorgvuldige afweging mogen dergelijke ingrepen worden uitgevoerd. Zo kunnen ruimtelijke ontwikkelingen omwille van "dwingende redenen van groot openbaar nut" waarvoor geen alternatieven zijn, worden toegestaan. De negatieve effecten op de natuur dienen daarbij wel zoveel mogelijk beperkt te worden en het natuurgebied dat verdwijnt, moet gecompenseerd worden. Uit verschillende onderzoeken die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd, ontstaat het beeld dat regie op natuurcompensatie ontbreekt. Voor de Rekenkamer was dit aanleiding om na te gaan hoe de vier Randstedelijke provincies hun regierol bij natuurcompensatie invullen.

Wat hebben we gedaan?

Voor het onderzoek hebben we onder andere de provinciale beleidsdocumenten omtrent natuurcompensatie doorgenomen en gesprekken gevoerd met medewerkers van de vier provincies, de Algemene Rekenkamer en de Zuidelijke Rekenkamer, een provinciaal landschap en de Natuur- en Milieufederatie. Het onderzoeksrapport '*Natuurlijk bevoegd*' is begin mei 2017 gepubliceerd. Voor Zuid-Holland hebben we een aanvullend onderzoek uitgevoerd, vanwege een discussie in de vakcommissie over het borgen en controleren van natuurcompensatie. Voor dit vervolg zijn we bij vijf natuurcompensatieprojecten nagegaan wat de kwaliteit van de gemaakte afspraken is. Een ervaren ecologisch bureau is in het veld nagegaan of de natuurcompensatieprojecten conform de gemaakte afspraken zijn uitgevoerd. Dit aanvullende onderzoek in Zuid-Holland is in november 2017 gepubliceerd.

Wat hebben we hiermee bereikt?

Met de onderzoeken naar natuurcompensatie hebben we inzicht geboden in de regierol van de provincie op het gebied van natuurcompensatie. Hiervoor hebben we gekeken naar de kwaliteit van het provinciale compensatiebeleid, naar het bepalen van de compensatieopgave, het registreren van natuurcompensatie, het borgen van de gemaakte afspraken over natuurcompensatie, het monitoren en controleren van de compensatieprojecten en de informatievoorziening van de provincie aan initiatiefnemers. We hebben verschillende aanbevelingen gedaan om de invulling van de provinciale regierol te verbeteren. In de provincies

Flevoland en Utrecht zijn alle aanbevelingen (respectievelijk zes en vijf aanbevelingen) overgenomen. In Noord-Holland is een amendement aangenomen om de tekst van één van de drie aanbevelingen aan te passen. Hierna zijn de drie aanbevelingen overgenomen. In Zuid-Holland was de besluitvorming van PS over de vier aanbevelingen aangehouden. Na het uitvoeren van het vervolgonderzoek hebben PS alle vier de aanbevelingen overgenomen.

Wat heeft het gekost?

De gerealiseerde kosten voor het onderzoek zijn € 182.700 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 151.500.

II. Vervolgonderzoek beheer en onderhoud wegen en kunstwerken (Flevoland, Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland)

Wat was de aanleiding?

De Randstedelijke Rekenkamer heeft in 2009 met het onderzoek Onderhoud onderbouwd in kaart gebracht welk beleid de provincies op het gebied van beheer en onderhoud van civiele kunstwerken (bruggen, viaducten, duikers e.d.) hebben ontwikkeld, hoe de provincies dit beleid uitvoeren en in hoeverre de prestaties en doelen zijn behaald. De aanbevelingen om het beheer en onderhoud van kunstwerken planmatig aan te pakken, waren ook te verbreden naar het beheer en onderhoud van wegen. De Rekenkamer streeft ernaar om elk jaar een zogenoemd doorwerkingsonderzoek te doen. Hierbij wordt nagegaan in hoeverre de aanbevelingen uit een eerder onderzoek zijn opgevolgd. Het onderwerp beheer en onderhoud van wegen en kunstwerken leent zich goed voor zo'n doorwerkingsonderzoek, omdat de Rekenkamer de laatste jaren weinig onderzoek heeft gedaan naar onderwerpen binnen het thema mobiliteit. Daarnaast hebben de provincies voldoende tijd gehad om de aanbevelingen uit 2009 op te pakken.

Wat hebben we gedaan?

Voor het onderzoek hebben we de provinciale beleidsdocumenten omtrent het beheer en onderhoud van wegen en kunstwerken doorgenomen en hebben we de stateninformatie van deze collegeperiode geanalyseerd. Ook zijn gesprekken gevoerd met medewerkers van de vier provincies en is meegekeken in de beheersystemen. Het onderzoeksrapport '*Vervolgonderzoek Beheer en onderhoud wegen en kunstwerken*' is begin juni 2017 gepubliceerd.

Wat hebben we hiermee bereikt?

Met dit onderzoek is inzichtelijk gemaakt hoe de provincies het beheer en onderhoud van wegen en civiele kunstwerken hebben vormgegeven en in hoeverre er invulling is gegeven aan de aanbevelingen uit 2009. Het onderzoek is uitgevoerd voor de provincies Flevoland, Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland. Er zijn o.a. aanbevelingen gedaan op het terrein van financieel inzicht en dekking van de kosten. Ook is een aanbeveling gedaan om onderzoek te doen naar de meerwaarde van aslastmetingen. Alle aanbevelingen zijn in de vier provincies door PS aangenomen.

Wat heeft het gekost?

De gerealiseerde kosten voor het onderzoek zijn € 153.300 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 127.100.

III. Recreatieschap Spaarnwoude (provincie Noord-Holland, gemeenten Amsterdam, Haarlem, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Haarlemmermeer en Velsen)

Wat was de aanleiding?

De lokale rekenkamer(commissie)s van de verschillende participanten van de Gemeenschappelijke Regeling Spaarnwoude hebben het initiatief genomen voor een gezamenlijk onderzoek naar het recreatieschap Spaarnwoude. Een belangrijke aanleiding hiervoor was de zorg over het teruglopen van de financiële reserves. Tevens waren er zorgen bij rekenkamer(commissie)s over de kwaliteit van het onderhoud en de – volgens sommigen – onduidelijke (financiële) relatie tussen het recreatieschap en uitvoeringsorganisatie Recreatie Noord-Holland. Ook bestonden er zorgen over de bestuurlijke slagkracht van het recreatieschap.

Wat hebben we gedaan?

Het onderzoek is uitgevoerd door de Randstedelijke Rekenkamer. Hiervoor zijn documenten bestudeerd, interviews gehouden en een analyse gemaakt van begrotingen en jaarstukken. De gemeentelijke rekenkamer(commissie)s van Amsterdam, Haarlem, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Haarlemmermeer en Velsen participeerden in het onderzoek en zijn periodiek over de voortgang en onderzoeksresultaten geïnformeerd. De conclusies en aanbevelingen zijn met deze rekenkamer(commissie)s in gezamenlijkheid vastgesteld. De resultaten van het onderzoek zijn op 20 september gepubliceerd, mede ten behoeve van een seminar op die dag over de toekomst van de Noord-Hollandse recreatieschappen.

Wat hebben we hiermee bereikt?

Het doel van dit onderzoek was om het functioneren van het recreatieschap Spaarnwoude in beeld te brengen en om uiteindelijk te komen tot bruikbare aanbevelingen voor zowel het recreatieschap als PS en de betreffende gemeenteraden. Het onderzoek gaat in op de financiële situatie, maar ook op de context waarbinnen het recreatieschap opereert en de wijze waarop de besluitvorming plaatsvindt. Op deze manier is nagegaan met welke problemen het recreatieschap kampt en in hoeverre daarop passende maatregelen zijn genomen.

Met dit onderzoek is inzicht geboden in het functioneren van het recreatieschap Spaarnwoude. Er is hierbij gekeken naar de ingezette maatregelen om de belangrijkste (financiële) problemen op te lossen. Daarnaast is met dit onderzoek in beeld gebracht of de risico's voldoende worden beheerst. Het onderzoek is uitgevoerd voor de provincie Noord-Holland en de gemeenten Amsterdam, Haarlem, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Haarlemmermeer en Velsen. Er zijn o.a. aanbevelingen gedaan op het terrein van de benodigde gezamenlijke visie en strategie en een daarop gebaseerd meerjarig onderhouds- en investeringsplan voor het gebied en hierbij PS en de gemeenteraden te betrekken. Ook is een aanbeveling gedaan om de rol van het Dagelijks Bestuur van het recreatieschap te versterken en de Gemeenschappelijke Regeling te actualiseren. Alle aanbevelingen zijn in Noord-Holland en de betreffende gemeenten aangenomen.

Wat heeft het gekost?

De gerealiseerde kosten voor het onderzoek zijn € 243.000 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 201.500.

IV. Waddenfonds (Friesland, Groningen, Noord-Holland)

Wat was de aanleiding?

De Noordelijke Rekenkamer heeft het initiatief genomen om eind 2016 een vervolgonderzoek te starten naar het Waddenfonds. In 2012 hebben de Noordelijke Rekenkamer en de Randstedelijke Rekenkamer de Beleidsbrief Decentralisatie uitgebracht, waarin aanbevelingen zijn gedaan aan de drie waddenprovincies (Friesland, Groningen en Noord-Holland) met betrekking tot mogelijke verbeteringen van de (uitvoering) van het Waddenfonds. In dit vervolgonderzoek werkten we weer samen met de Noordelijke Rekenkamer.

Wat hebben we gedaan?

Zowel de opzet als de werking van de uitvoeringsorganisatie en het subsidieproces zijn onderzocht. Hiervoor zijn een documentstudie gedaan, interviews gehouden en praktijkcases onder de loep genomen. Daarnaast is onderzocht hoe de monitoring van effecten is geregeld en welke voortgangs- en verantwoordingsinformatie PS van de Waddenprovincies hebben ontvangen.

Wat hebben we hiermee bereikt?

Het eerste doel van het vervolgonderzoek was om na te gaan in welke mate de aanbevelingen van de beleidsbrief van de Rekenkamers zijn uitgevoerd. Het tweede doel was te onderzoeken hoe de uitvoering na de decentralisatie is verlopen om in beeld te krijgen of andere tussentijdse verbetervoorstellen hebben geleid tot een meer doelmatige en doeltreffende uitvoering van het Waddenfonds.

Met dit onderzoek is inzicht geboden in de uitvoering van het Waddenfonds en de monitoring van de projecten. Er is hierbij gekeken naar hoe het bestuur en de uitvoeringsorganisatie zijn georganiseerd. Daarnaast is met dit onderzoek de voortgang van de projecten in beeld gebracht. Het onderzoek is uitgevoerd voor de provincies Noord-Holland, Friesland en Groningen. Er zijn o.a. aanbevelingen gedaan op het terrein van de onafhankelijke besluitvorming over en toets op de additionaliteit van de Waddenfondsmiddelen. Ook is een aanbeveling gedaan om de voortgangsbewaking van de projecten en monitoring van de waddenfondsdoelen te verbeteren. Het onderzoek is op 23 januari 2018 gepubliceerd. Behandeling is voorzien in het voorjaar van 2018.

Wat heeft het gekost?

De gerealiseerde kosten voor het onderzoek zijn € 115.600 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 95.900.

V. Economic Board Utrecht (Utrecht)

Wat was de aanleiding?

De Economic Board Utrecht (EBU) is eind 2012, mede op initiatief van de provincie, opgericht met de gedachte om de samenwerking in de regio tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid te versterken. De manier van werken van de provincie met de EBU is een uitdagende ontwikkeling en voor de Rekenkamer een aanleiding hier onderzoek naar te doen. De EBU bestaat nu enkele jaren, waardoor het mogelijk is om te onderzoeken wat er bereikt is met de verleende subsidies. De totstandkoming en de verdere ontwikkeling van de EBU wordt door de provincie gezien als een voorbeeld van een andere manier van werken van de provincie. De snel veranderende maatschappelijke omgeving ontwikkelt zich volgens de provincie naar een netwerksamenleving en dat vraagt om een overheid die mee verandert.

Wat hebben we gedaan?

Voor de onderzoeksopzet hebben we onder andere gesprekken gevoerd met medewerkers van de provincie Utrecht en de Stichting EBU. Ook hebben we tijdens het zomerreces een uitvraag bij PS gedaan om de richting van het onderzoek te bepalen. Op 23 augustus 2017 is de onderzoeksopzet gepubliceerd. Voor het opstellen van de Nota van bevindingen hebben we voornamelijk contact met medewerkers van de provincie Utrecht en de Stichting EBU. Casestudies vormen onderdeel van het onderzoek, hiervoor is contact gezocht met subsidieaanvragers.

Wat willen we hiermee bereiken?

Met dit onderzoek willen we inzichtelijk maken in welke context de EBU opereert, waarbij de aandacht specifiek uitgaat naar de relatie tussen de provincie en de EBU. Het tweede doel is inzichtelijk maken op welke wijze PS hun kaderstellende en controlerende rol hebben ingevuld. Daarnaast geven we aan welk inzicht er is in de resultaten die zijn bereikt met de door de provincie verstrekte subsidies.

Wat heeft het gekost?

De gerealiseerde kosten voor het onderzoek zijn €203.900 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten €169.100.

VI. Restauratie van rijksmonumenten (Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland)

Wat was de aanleiding?

Vanaf 2012 zijn de provincies verantwoordelijk geworden voor de verdeling van de middelen voor het restaureren van rijksmonumenten die geen woonhuizen zijn. De provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland hebben hiervoor een subsidieregeling opgesteld. Vijf jaar na dato acht de Rekenkamer het een goed moment om na te gaan hoe de provincies de middelen voor het restaureren van rijksmonumenten hebben ingezet. Bovendien speelt er een aantal interessante ontwikkelingen. Ten eerste zijn sinds het overgaan van de rijksmiddelen naar de provincies verschillen tussen de provincies ontstaan in het beleid voor het restaureren van rijksmonumenten. Ten tweede lijken de restauratieachterstanden de afgelopen jaren toe te nemen. Tot slot berichtten landelijke media in juni 2016 dat de provincies veel meer geld nodig hebben voor de restauraties van rijksmonumenten. De €20 mln. die de provincies jaarlijks van het Rijk ontvangen, zou onvoldoende zijn om de omvangrijke restauraties van de zogeheten kanjermonumenten uit te voeren.

Wat hebben we gedaan?

In de opzet zijn zes onderzoeksvragen opgenomen, die we beantwoorden aan de hand van gesprekken met de ambtelijke organisatie, met verschillende experts op het gebied van restauratie van rijksmonumenten en met andere betrokken organisaties. Daarnaast analyseren we de erfgoedmonitor en de subsidiedossiers van de provincies. Ten slotte spreken we ook eigenaren van rijksmonumenten die in een slechte staat verkeren, maar waaraan geen subsidie is verstrekt. Het onderzoek wordt uitgevoerd voor de provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland.

Wat willen we hiermee bereiken?

Met dit onderzoek willen we inzichtelijk maken of de provincies er na de decentralisatie in 2012 in slagen om de rijksmonumenten te behouden via de subsidieregeling voor het restaureren van rijksmonumenten en welke verbeteringen daarbij mogelijk zijn (doeltreffendheid van beleid). Verder willen we de verschillen in opzet en uitvoering van de provinciale subsidieregelingen inzichtelijk maken en willen we nagaan wat de provincies van

elkaar kunnen leren. De onderzoeksopzet is eind augustus 2017 naar PS verstuurd. Het onderzoek wordt naar verwachting in het tweede kwartaal van 2018 gepubliceerd.

Wat heeft het gekost?

De gerealiseerde kosten voor het onderzoek zijn €252.100 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten €209.000.

VII. Garanties en leningen

Wat was de aanleiding?

De Rekenkamer is in het vierde kwartaal van 2017 gestart met een vooronderzoek naar garanties en leningen in de Randstadprovincie, nadat op 21 september 2017 de Programmaraad positief had geadviseerd.

Garanties en leningen zijn een risicofactor voor de provincie. Het is van belang dat de provincie bij de inzet van garanties en leningen een goede afweging maakt tussen het ondersteunen van maatschappelijke belangen en de financiële risico's die de provincie loopt. Daarnaast moeten provincies inzicht hebben in welke garanties en leningen zij hebben uitstaan en deze goed beheren. Goed beheer stelt de provincie in staat problemen tijdig aan te zien komen en maatregelen te treffen om schade te voorkomen of zo veel mogelijk te beperken. Tijdens de programmaraad is gevraagd of wij ook de (revolverende) fondsen bij het onderzoek willen betrekken. Een revolverend fonds is een fonds waaruit kapitaal wordt verstrekt dat in principe weer terug komt in het fonds door middel van bijvoorbeeld terugbetalingen of verkoop van participaties. Dit kapitaal wordt dan opnieuw ingezet voor financiering van andere initiatieven. De meeste gebruikte constructies voor revolverende fondsen zijn leningen, garanties en participaties. De provincies leveren kapitaal voor revolverende fondsen en/of zijn aandeelhouder van de organisatie die het fonds beheert.

Wat hebben we gedaan?

Om de focus van het onderzoek te bepalen zijn gesprekken gevoerd met medewerkers van de vier provincies en met medewerkers van andere rekenkamers. Na het vooronderzoek zal de onderzoeksopzet begin 2018 naar PS worden verstuurd.

Wat willen we hiermee bereiken?

Een rekenkameronderzoek naar garanties en leningen kan inzicht verschaffen in het beheer en de informatievoorziening ten aanzien van de inzet van leningen en garantstellingen.

Wat heeft het gekost?

De gerealiseerde kosten voor het onderzoek zijn €64.200 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten €53.200.

VIII. Verkenningen

Wat was de aanleiding?

De medewerkers van de Rekenkamer besteden een beperkt deel van hun tijd aan het volgen van beleidsontwikkelingen en oriëntatie op nieuwe onderzoeksobjecten. Hiervoor houden zij bijvoorbeeld actuele

berichten bij uit de provincies en volgen zij vergaderingen van PS en vakcommissies. Daarnaast kan een verzoek van de afzonderlijke provincies of derden ertoe leiden dat wij ons nader in een onderwerp verdiepen.

Wat hebben we gedaan?

De medewerkers van de Rekenkamer zijn toebedeeld aan provincie- en themateams. Het uitvoeren van verkenningen is een continue activiteit van deze teams. Voor de verkenning van onderzoeksonderwerpen monitoren en bestuderen zij documenten, waaronder persberichten, nieuwsbrieven, rapporten, begrotingen en jaarstukken. Dit kunnen documenten zijn van de provincies, maar ook van andere overheden of aan de provincies gerelateerde instellingen. Ook spreken zij zo nodig betrokken ambtenaren, maar ze voeren vooral ook informerende gesprekken met Statenleden en ze volgen vergaderingen van Statencommissies en PS als een relevant onderwerp op de agenda staat.

De Rekenkamer verzamelt relevante onderwerpen en beoordeelt deze onderwerpen op financieel belang, maatschappelijk belang, rol van de provincie en geschiktheid voor een rekenkameronderzoek. De Programmaraad adviseert de Rekenkamer ten aanzien van de te onderzoeken onderwerpen.

Wat hebben we hiermee bereikt?

Door structureel aandacht te besteden aan de verschillende beleidsvelden en oriëntatie op nieuwe onderzoeks- onderwerpen wil de Rekenkamer zorg dragen voor een goede aansluiting op de behoeften van de provincies en de actualiteit. Op basis van de verkenningen en het actualiseren van de bestaande groslijst van onderzoeks- thema's legt de Rekenkamer een zogenoemde shortlist met mogelijke onderzoeksonderwerpen voor aan de Programmaraad ter prioritering.

De Rekenkamer heeft op 21 september 2017 een notitie met relevante onderzoeksonderwerpen met de Programmaraad besproken. Er waren kleine verschillen in de prioritering van de onderwerpen door de verschillende provincies, maar de top vier was gelijk. Hierna is het onderzoeksprogramma voor de rest van 2017 en bijna geheel 2018 door de Rekenkamer vastgesteld, waarin de vier door de Programmaraad geprioriteerde onderwerpen zijn overgenomen.

Wat heeft dit gekost?

De gerealiseerde kosten voor de Verkenningen zijn € 143.600 inclusief overhead en (de voor de provincies compensabele) BTW. Na aftrek van de compensabele BTW bedragen de kosten € 119.000.

3. Paragrafen

Het jaarverslag dient volgens het BBV te bestaan uit een aantal paragrafen waarin de verantwoording is vastgelegd met betrekking tot relevante beheersmatige aspecten. Voor de Randstedelijke Rekenkamer zijn alleen de paragrafen Weerstandsvermogen (zie 3.1), Financiering (zie 3.2) en Bedrijfsvoering (zie 3.3) van toepassing.

3.1 Weerstandsvermogen

De directe risico's waarvoor geen maatregelen zijn getroffen en die van materiële betekenis kunnen zijn in relatie tot de financiële positie van de Rekenkamer, zijn minimaal van omvang. De Rekenkamer heeft vooral te maken met reguliere kosten die vooraf goed te ramen zijn, zoals personeelskosten, huisvesting, ICT en kantoorartikelen. Onverwachte kosten van substantiële omvang waarvoor geen dekking is, hebben zich niet voorgedaan.

De weerstandscapaciteit van de Rekenkamer bestaat uit het resterende deel van de begroting inclusief de bestemmingsreserve onderzoek van € 215.000 en de bestemmingsreserve spaarverlof van € 32.000 waarvoor nog geen verplichtingen zijn aangegaan. Deze capaciteit is voldoende groot om de risico's van materiële betekenis af te dekken.

In totaal hebben wij zeven risico's geïdentificeerd waarvoor beheersmaatregelen zijn getroffen. De risico's van de frictiekosten ten gevolge van de reorganisatie, het eigen risicodragerschap, het persoonlijk ontwikkelbudget (POB) en de evaluatie van de Rekenkamer zijn afgedekt door middel van een voorziening. De risico's van extra onderzoek, de extra kosten van de plaatsvervangend bestuurder en van het sparen van vakantiedagen, zijn afgedekt door middel van een reserve. Zie voor een nadere toelichting de toelichting op de reserves en voorzieningen bij de balans.

3.2 Financiering

De Randstedelijke Rekenkamer wordt gefinancierd door de provincies Flevoland, Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland. Het programmaresultaat is te gebruiken om de reserve aan te vullen tot een maximum van de totale bijdrage van de vier deelnemende provincies. Het resterende deel wordt naar rato van de bijdragen teruggestort naar de vier provincies. De maximale omvang van de reserves is aangepast in de Financiële beleids- en beheersverordening. Deze is in verband met de noodzakelijke financiële beheersmaatregelen verhoogd van maximaal 20% naar maximaal 25% van de totale bijdrage van de deelnemende provincies. Eind 2017 is namelijk een nieuwe bestemmingsreserve ingesteld voor spaarverlof, dat voortvloeit uit de nieuwe CAO.

De Rekenkamer heeft een rekening-courant bij de Bank Nederlands Gemeenten (BNG). Conform het Treasurystatuut kunnen tijdelijke overschotten aan liquide middelen op een Bedrijfsbonusrekening bij de Rabobank worden geplaatst. In maart 2017 is besloten om in 2017 geen middelen uit te zetten. Op basis van de toen geldende rentetarieven kon een rentevoordeel van meer dan € 4.000 niet behaald worden, wat een voorwaarde is vanuit het Treasurystatuut van de Randstedelijke Rekenkamer.

3.3 Bedrijfsvoering

3.3.1 Arbeidsomstandigheden en ziekteverzuim

Het ziekteverzuim heeft de aandacht; waar nodig wordt verzuim besproken met de betrokkene. Het totale ziekteverzuimpercentage in 2017 bedroeg 1,44%. Dit is ruimschoots in lijn met het streven om het ziekteverzuim onder de 5% te houden.

De Randstedelijke Rekenkamer beschikt over twee gediplomeerde Bedrijfshulpverleners, die in geval van ongevallen of calamiteiten in staat zijn eerste hulp te verlenen. De Bedrijfshulpverleners hebben beide in 2017 een herhalingsopleiding gevolgd.

3.3.2 Personeelsbeleid

Alle medewerkers van de Randstedelijke Rekenkamer zijn in dienst van de provincie Flevoland. Alhoewel de bestuurder/directeur bevoegd is tot het voeren van een eigen personeelsbeleid, is het voornemen om, waar goed toepasbaar, aan te sluiten bij het personeelsbeleid van deze provincie. Met regelmaat worden P&O-aangelegenheden met de afdeling Managementondersteuning van Flevoland afgestemd.

Vanaf 1 maart 2015 werkt de Rekenkamer in de nieuwe organisatie (zie.3.3.5). De twee boventalligen waren vanaf die tijd gedetacheerd in een passende functie. Per 1 maart 2017 hebben beide boventalligen een vaste aanstelling gekregen. Door personeelsverloop gedurende 2017 zijn na een externe werving vanaf oktober 2017 twee nieuwe onderzoekers tijdelijk in dienst gekomen. Ook is begin 2017 een nieuwe managementassistente aangenomen.

Een deel van de medewerkers heeft deelgenomen aan het congres van de Nederlandse Vereniging van Rekenkamers en Rekenkamercommissies (NVRK). Ook zijn enkele congressen/seminars bezocht gerelateerd aan lopende onderzoeksprojecten en hebben verschillende medewerkers cursussen en trainingen gevolgd, zowel in het kader van bijscholing als in het kader van persoonlijke effectiviteit. Daarnaast hebben de drie projectleiders deelgenomen aan intervisiebijeenkomsten met projectleiders van andere rekenkamers. Ten slotte hebben er twee incompany cursussen plaatsgevonden (over de invoering van de Omgevingswet en over visueel communiceren).

In 2017 is tweemaal een personeelsvergadering georganiseerd.

Ingevolge artikel 8 van de Gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer heeft de plaatsvervangend bestuurder een gesprek gehad met de bestuurder/directeur over diens functioneren als directeur.

3.3.3 Automatisering en Informatisering

De Randstedelijke Rekenkamer beschikte over een computerserver uit 2012. Om de server en bijbehorende programma's up tot date te houden is deze server in 2017 vervangen. De desktopcomputers en monitors zijn vrijwel allemaal in 2014 aangeschaft en voldoen nog steeds. Het systeem biedt de mogelijkheid om locatie ongebonden te kunnen werken. In dit verband beschikt de Rekenkamer ook over een aantal laptops, zodat de medewerkers van de Rekenkamer meer op de provinciehuizen kunnen werken. Daarnaast hebben medewerkers vanaf april 2015 tablets in bruikleen en is de website in datzelfde jaar vernieuwd. In 2016 is de beamer vervangen door een smartboard, dat meer mogelijkheden biedt voor het (interactief) presenteren en bespreken van onderzoeksresultaten.

3.3.4 Communicatie

Net als in andere jaren zijn vertegenwoordigers van de Rekenkamer regelmatig aanwezig geweest bij PS- en commissievergaderingen, zowel aan het begin van een onderzoek om met de Statenleden van gedachten te wisselen over de onderzoeksopzet als bij de behandeling van het eindrapport om een toelichting te geven op de conclusies en aanbevelingen en technische vragen te beantwoorden. Meer dan voorheen is de Rekenkamer in de provincies te vinden. De medewerkers zijn toebedeeld aan provincieteams, die actief de ontwikkelingen in hun provincie volgen en contact onderhouden met Statenleden. De bestuurder/directeur is samen met deze teams in 2015 ook gestart met een rondje langs alle fracties in de provincies voor input van onderzoeksuggesties en reflectie op ons werk. In het eerste kwartaal van 2018 wordt dit herhaald.

Al in een vroege fase van ieder onderzoek wordt gesproken met ambtenaren en Statenleden, zodat het onderzoek zoveel mogelijk kan aansluiten bij de behoefte van PS. Ook besteedt de Rekenkamer veel aandacht aan de wijze van het aanbieden van haar bevindingen, conclusies en aanbevelingen. De Rekenkamer publiceert haar rapporten op de website www.randstedelijke-rekenkamer.nl, waarop niet alleen de publicaties maar ook de agenda's en verslagen van de behandeling eenvoudig zijn te vinden.

De Rekenkamer heeft regelmatig overleg gevoerd met andere rekenkamers. In het kader van de Kring van Provinciale Rekenkamers wordt tijdens bijeenkomsten onder meer gesproken over bedrijfsvoering, beleid, onderzoeksprogrammering en concrete onderzoeken. Daar waar relevant wisselen de rekenkamers informatie uit over de oriëntatie op een onderzoeksonderwerp, het opzetten van een beoordelingskader, de onderzoeksopzet en de bevindingen. De Randstedelijke Rekenkamer heeft in 2017 een gezamenlijk onderzoek uitgevoerd met de lokale Rekenkamer(commissie)s in het werkingsgebied van het Recreatieschap Spaarnwoude (zie III Recreatieschap Spaarnwoude) en met de Noordelijke Rekenkamer naar het Waddenfonds (zie IV Waddenfonds). Tevens heeft de bestuurder/directeur regelmatig overleg met de directeurs van de Rekenkamers van Amsterdam en Rotterdam. Daarnaast participeerde de Randstedelijke Rekenkamer in een overleg van de lokale rekenkamers in de regio Kennemerland en in de provincie Flevoland om kennis en ervaring te delen.

3.3.5 Organisatie

De organisatie van de Rekenkamer bestaat na de reorganisatie van maart 2015, waarbij de managementlaag van directieleden is vervallen en de flexibiliteit in het onderzoek is verhoogd door een extra projectleider, uit een totale formatie van één bestuurder/directeur, één plaatsvervangend bestuurder (0,1 fte), één adjunct-directeur/senior projectleider, twee projectleiders, zes onderzoekers, een deeltijd office-manager en een deeltijd managementassistente. Daarnaast heeft de Rekenkamer ruimte voor maximaal 2 stageplaatsen. De formatie en bezetting ultimo 2017 zijn als volgt:

Formatie na reorganisatie	Fte	Bezetting ultimo 2017	Fte
Bestuurder/directeur	1,1	Bestuurder/directeur	1,2
Ondersteuning	1,2	Ondersteuning	1,3
Projectleider	3,0	Projectleider	3,0
Onderzoeker	6,0	Onderzoeker	6,6
Totaal	11,3	Totaal	12,1

Na een extern onderzoek heeft in de vier provincies besluitvorming plaatsgevonden over het bestuursmodel van de Rekenkamer. PS van de vier provincies hebben besloten het huidige bestuurders-directeursmodel te handhaven. En tevens is bepaald dat er z.s.m. een nieuwe plaatsvervangend bestuurder wordt aangesteld en tegelijkertijd de situatie met de huidige plaatsvervangend bestuurder wordt beëindigd. Bovendien is besloten om

de nieuwe plaatsvervangend bestuurder niet voor 0,1 fte (waarin is voorzien in de formatie bij de reorganisatie), maar voor 0,2 fte aan te stellen. De werving vond plaats in 2017. Ten slotte is ook afgesproken dat de Rekenkamer en in het bijzonder het bestuursmodel in 2019 wordt geëvalueerd.

3.3.6 Interne beheersing

De financiële administratie wordt bijgehouden door het secretariaat van de Randstedelijke Rekenkamer. Conform de Financiële beleids- en beheersverordening en de Controleverordening heeft de Randstedelijke Rekenkamer een Intern Controleplan, dat is getoetst door de voorgaande accountant. Met behulp van checklisten is eind augustus 2017 voor de eerste acht maanden van 2017 en in februari 2018 voor de laatste vier maanden van 2017 de betrouwbaarheid van de financiële informatieverzorging en de naleving van relevante wet- en regelgeving getoetst. Via kwartaalrapportages houdt de bestuurder/directeur van de Rekenkamer zicht op de uitputting van de begroting, de voortgang van de onderzoeken en de omvang van de liquide middelen. Tijdelijke overtollige middelen kunnen conform de Financiële beleids- en beheersverordening en het Treasurystatuut op een spaarrekening worden gezet indien de verwachte meeropbrengst hoger is dan het in het statuut opgenomen drempelbedrag. Zoals gemeld in paragraaf 3.2 Financiering was de verwachting in maart 2017 dat het drempelbedrag van € 4.000 in 2017 waarschijnlijk niet behaald zou kunnen worden, en is daarom besloten geen middelen uit te zetten en geen gebruik meer te maken van de spaarrekening.

3.3.7 Huisvesting en facilitaire dienstverlening

Voor het uitvoeren van het onderzoeksprogramma bezoeken de medewerkers frequent de provincies. De Randstedelijke Rekenkamer is daarom gevestigd nabij station Sloterdijk in Amsterdam. Vanuit dit kantoorpand is er via het openbaar vervoer een goede aansluiting met de vier provinciehuizen in Den Haag, Haarlem, Lelystad en Utrecht. De kantooruimte is gehuurd en maakt onderdeel uit van een bedrijfsverzamelgebouw. De facilitaire dienstverlening zoals bewaking, schoonmaak en receptie, maakt onderdeel uit van het huurcontract. In 2014 is voor de huidige locatie een nieuw huurcontract afgesloten, dat heeft geleid tot een substantiële besparing op de jaarlijkse huisvestingskosten. In 2016 en 2017 heeft een herinrichting van het kantoor plaatsgevonden om te komen tot een moderne werkomgeving met goed ingerichte werkplekken voor de medewerkers. Zo zijn de bureaustoelen en de vloerbedekking vervangen. Daarnaast zijn de mogelijkheden voor een actieve werkhouding vergroot, door de aanschaf van een deskbike, een ballo en twee zit-sta bureaus. Het grootste gedeelte van de herinrichting is uitgevoerd in 2016, in de eerste helft van 2017 is het project afgerond.

II. Jaarrekening

---

1. Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Materiële vaste activa: De materiële vaste activa zijn gewaardeerd tegen de aanschafwaarde of vervaardigingswaarde en verminderd met de afschrijvingen bepaald op basis van de geschatte economische levensduur. De afschrijvingen bedroegen in 2016 een vast percentage van de aanschafwaarde en er werd geen rekening gehouden met afschrijving naar tijdsgelang gedurende het jaar. Met ingang van 2017 wordt naar tijdsgelang afgeschreven op investeringen in het boekjaar. Kantoorinrichting, kantoormeubilair, kantoorapparatuur en de telefooninstallatie worden afgeschreven in 5 jaar. Automatiseringsapparatuur, waaronder PC's en servers, wordt afgeschreven in 3 jaar. De afschrijvingstermijn voor softwarelicenties komt overeen met de looptijd van de licentie, gerekend in jaren. De afschrijvingen zijn verantwoord onder de lasten inzake huisvesting en informatievoorziening.

Uitzettingen met een rentetypische looptijd korter dan een jaar: De vorderingen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde zo nodig onder aftrek van een voorziening wegens oninbaarheid.

Overlopende activa en netto vlottende schulden: Alle overige posten in de balans worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Eigen vermogen: Het eigen vermogen bestaat uit de bestemmingsreserve. Dotaties aan de bestemmingsreserve vinden plaats conform de Financiële beleids- en beheersverordening art. 7.

Resultaatbepaling: Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de baten (bijdragen van de provincies en rentebaten) en alle hiermee verbonden, aan het verslagjaar toe te rekenen lasten. De lasten worden bepaald met inachtneming van de hiervoor reeds vermelde waarderingsgrondslagen. Resultaten worden verantwoord in het jaar waarin de goederen zijn geleverd c.q. de diensten zijn verricht. Verliezen, die op het moment dat de jaarrekening werd samengesteld voorzienbaar waren, zijn ten laste van het resultaat gebracht.

2. Programmarekening

	Rekening 2017	Begroting 2017 oorspronkelijk	Rekening 2016
Baten			
Bijdragen provincies	1.509.200	1.515.300	1.484.800
Rentebaten	-	-	362
Incidentele bijdragen (frictiekosten)	-	86.000	190.000
Onttrekking aan de voorziening frictiekosten	-	-	65.105
Som der baten	1.509.200	1.601.300	1.740.267
Lasten			
Personeel	1.128.058	1.245.300	1.072.054
Project inhuur	15.673	67.500	121.086
Inhuur diensten van derden	58.901	32.500	25.211
Huisvesting en servicekosten	112.937	130.000	121.279
Informatievoorziening	42.847	40.000	29.405
Bijdrage provincies aan frictiekosten	-	64.000	72.758
Toevoeging voorziening frictiekosten	-	22.000	
Toevoeging voorziening POB	25.000		
Toevoeging voorziening Evaluatie	50.000		
Toevoeging voorziening eigen risicodragerschap	49.457		
Som der lasten	1.482.873	1.601.300	1.441.793
Resultaat voor bestemming	26.327	-	298.474
Toevoeging aan de bestemmingsreserve plv bestuurder	-	-	80.000
Onttrekkingen uit de bestemmingsreserve plv bestuurder	5.673	-	-
Toevoeging aan de bestemmingsreserves spaarverlof	-/- 32.000		
Resultaat na bestemming (verrekend met de provincies)	-	-	218.474

Toelichting op de baten

De structurele bijdragen van de provincies zijn in verband met het uitkomen van MEV cijfers na het vaststellen van de begroting iets neerwaarts bijgesteld. De bijgestelde bijdragen zijn gebaseerd op de meerjarenbegroting die medio 2013 is opgesteld ten behoeve van de reorganisatie van de Randstedelijke Rekenkamer en waarmee de PS-en van de vier provincies hebben ingestemd. Hierop wordt jaarlijks prijsindexering toegepast, waarbij gebruik gemaakt wordt van de indexeringen in de Macro Economische Verkenningen van het CPB. Bij de begroting zijn de bijdragen nog berekend op basis van de indexcijfers uit het Centraal Economisch Plan van het CPB die dateren van maart 2016, omdat de cijfers van de Macro Economische Verkenningen nog niet beschikbaar waren. Zie onderstaande tabel met de gewijzigde bijdragen ten opzichte van de begroting. Voor 2017 bedraagt de indexering voor de Salarissen en sociale lasten 1,9% en de indexering voor Overige overheadkosten 0,6%. De structurele begroting neemt hierdoor met 1,6% toe in plaats van de oorspronkelijke begrote 2,0%. Daarnaast zijn de bijdragen voor de frictiekosten in zijn geheel komen te vervallen. Bij de jaarrekening 2016 is de voorziening frictiekosten naar beneden bijgesteld tot € 100.000. De waarde van de voorziening is voldoende voor de geraamde resterende frictiekosten.

Aansluiting tussen begrote bijdragen en gerealiseerde bijdragen provincies 2017

Provincie	Bijdragen provincies conform begroting	Bijstelling indexatie 2017 (-0,4%)	Realisatie bijdragen provincies
Flevoland	271.693	-1.094	270.599
Noord-Holland	408.969	-1.647	407.322
Utrecht	367.497	-1.479	366.018
Zuid-Holland	467.141	-1.880	465.261
Totaal	1.515.300	-6.100	1.509.200

Specificatie aan provincies terug te betalen bijdragen over 2017

Provincie	Terug te betalen incidentele bijdragen frictiekosten	Bijstelling indexatie 2017 (-0,4%)	Totaal terug te betalen bijdragen 2017 aan provincies
Flevoland	-14.711	-1.094	-15.805
Noord-Holland	-23.763	-1.647	-25.410
Utrecht	-18.105	-1.479	-19.584
Zuid-Holland	-29.421	-1.880	-31.301
Totaal	-86.000	-6.100	-92.100

De teveel betaalde bijdragen worden door de Rekenkamer teruggestort naar de provincies.

Rentebaten

In maart 2017 is besloten geen middelen uit te zetten, omdat het vereiste drempelbedrag van € 4.000 aan rente waarschijnlijk niet behaald kon worden.

Toelichting op de lasten

Het programmaresultaat voor bestemming voor alleen het onderzoek, dus zonder de frictiekosten en alle kosten en baten in verband met de voorzieningen, is ca. € 150.000. De raming van de lasten voor alleen het onderzoek was bij de begroting € 1.515.300. De gerealiseerde totale lasten voor alleen het onderzoek bedroegen circa € 1.358.400 (incl. BTW). De gerealiseerde lasten zijn ca. 10% lager dan de raming. Dit wordt met name veroorzaakt door lagere personeelslasten, minder externe inhuur en lagere kosten voor de huisvesting.

Personeel

De gerealiseerde lasten zijn bijna 10% lager dan geraamd in de begroting. Deze daling is het tijdelijke effect van twee medewerkers die uit dienst zijn getreden en twee nieuwe medewerkers die pas later in het jaar in dienst zijn getreden. De personele lasten vallen ruim € 117.000 lager uit.

Openbaarmaking inkomens topfunctionarissen: eind 2015 heeft de Rekenkamer een brief ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties dat wij geen gegevens meer hoeven te verstrekken in het kader van de Wet normering topinkomens. Wij vallen niet onder deze wet, omdat wij geen eigen rechtspersoonlijkheid hebben.

Project inhuur

Het bedrag voor project inhuur is aanzienlijk lager dan voorgaande jaren. Enerzijds omdat daadwerkelijk minder is ingehuurd en anderzijds omdat de inhuur voor onderzoek Spaarnwoude gesaldeerd is met de bijdrage vanuit de gemeentelijke rekenkamers.

Inhuur diensten van derden

De kosten voor de inhuur van diensten van derden is hoger dan voorgaande jaren. Dit komt voornamelijk door een aantal eenmalige kosten. De grootste vaste kostenposten zijn de accountantskosten en de kosten voor de dienstverlening van Flevoland. De grootste eenmalige kostenposten betreffen de werving van de plaatsvervangend bestuurder, ondersteuning voor een strategiedag en P&O-ondersteuning voor de actualisering van de kerncompetenties.

Huisvesting en servicekosten

De kosten voor de huisvesting en de servicekosten zijn lager dan geraamd. Dit komt doordat bij het opstellen van de begroting in april 2016 nog werd voorzien dat de herinrichting van het kantoor voor het grootste deel in 2017 zou plaatsvinden, maar de grootste uitgaven zijn al in 2016 gedaan.

Informatievoorziening

De gerealiseerde lasten vallen iets hoger uit dan geraamd bij de begroting. De aanschaf van een nieuwe server was bij het opstellen van de begroting niet voorzien.

Toevoeging aan de voorziening POB

In het kader van de nieuwe CAO hebben alle medewerkers per 1 januari 2018 de beschikking over een Persoonlijk Ontwikkelbudget (POB) van € 5.000 voor een periode van vijf jaar. Dit bedrag mag ineens, maar ook verspreid over vijf jaar worden uitgeput. Voor de Rekenkamer kan dit oplopen tot maximaal € 65.000. In 2017 is € 25.000 gestort in de voorziening en in de jaren 2018-2022 zal jaarlijks een bedrag van € 8.000 worden gestort. Dit bedrag wordt de komende vijf jaar gecompenseerd in de personele middelen, post opleiding. De werkelijke uitgaven ter zake POB zullen gedurende de periode 2018-2022 ten laste van de voorziening worden verantwoord. Een eventueel resterend saldo zal in 2022 ten gunste van het resultaat vrijvallen.

Toevoeging aan de voorziening Evaluatie

De Gemeenschappelijke Regeling bepaalt dat de Rekenkamer eens per zes jaar wordt geëvalueerd. De laatste evaluatie is in 2013 uitgevoerd, zodat de eerstvolgende evaluatie in 2019 zou moeten plaatsvinden. PS van de vier deelnemers hebben tevens besloten dat in 2019 een evaluatie van het bestuursmodel wordt gedaan. Echter, in 2019 vinden de provinciale verkiezingen plaats. Het verdient daarom aanbeveling om de evaluatie daaraan voorafgaand (tweede helft 2018) uit te voeren, zodat de zittende Statenleden en colleges van GS naar hun oordeel over de Rekenkamer gevraagd kunnen worden. De evaluatie is in 2013 overigens door de deelnemers bekostigd. Indien dat bij de nieuwe evaluatie weer het geval zal zijn, valt het bedrag vrij bij het programmaresultaat. In 2013 bedroegen de kosten ca. € 50.000.

Toevoeging aan de voorziening eigen risicodragerschap

De Randstedelijke Rekenkamer is eigen risicodragers, waardoor mogelijke uitkeringslasten bij vertrek van personeel ten laste van de Rekenkamer worden gebracht. Omdat de Rekenkamer voor tijdelijk personeel een payroll-aanstelling als beheersmaatregel ongewenst vindt en omdat dat ook een relatief dure constructie is, is voor het eigen risicodragerschap een voorziening gevormd. In 2017 is € 49.457 in de voorziening gestort.

Toelichting programmaresultaat

Het programmaresultaat voor bestemming voor alleen het onderzoek, dus zonder de frictiekosten en alle kosten en baten in verband met de voorzieningen, is € 150.784. Het programmaresultaat inclusief alle overige kosten en baten voor bestemming is € 26.327. In 2017 is € 32.000 gestort in de bestemmingsreserve spaarverlof. Uit de bestemmingsreserve voor de plaatsvervangend bestuurder is € 5.673 onttrokken ter dekking van de extra 0,1 fte waartoe PS hebben besloten.

Netto bijdrage van de provincies

In de hiernavolgende tabel zijn de bijdragen, de opgave van de afgedragen omzetbelasting en de netto bijdragen van de vier provincies over 2017 opgenomen.¹

Netto bijdragen van de provincies (€)	Bijdrage	BTW-compensatie	Netto bijdrage
Provincie Flevoland	270.599	41.509	229.090
Provincie Noord-Holland	407.322	62.717	344.605
Provincie Utrecht	366.018	55.886	310.132
Provincie Zuid-Holland	465.261	71.968	393.293
Totaal	1.509.200	232.079	1.277.121

---

¹ Als gevolg van afrondingsverschillen wijken sommige totalen af van de som van de individuele bedragen.

3. Balans

BALANS					
Activa	31-12-17	31-12-16	Passiva	31-12-17	31-12-16
Vaste activa			Vaste passiva		
1. Materiële vaste activa	37.458	29.474	5. Reserves		
			- Bestemmingsreserve onderzoek	215.000	215.000
			- Bestemmingsreserve plv. bestuurder	74.327	80.000
			- Bestemmingsreserve spaarverlof	32.000	
			6. Voorzieningen		
			- Frictiekosten	54.158	100.000
			- POB	25.000	
			- Evaluatie	50.000	
			- Eigen risicodragerschap	49.457	
Vlottende activa			Vlottende passiva		
2. Overige vorderingen		27.237	7. Netto-vlottende schulden		
Vorderingen op openbare lichamen		12.645	- Crediteuren	11.116	23.433
			- Schulden aan openbare lichamen	485.273	521.157
			- Nog te ontvangen facturen	13.211	12.830
			- Te verrekenen met Provincies		218.474
			Subtotaal	509.600	775.894
3. Uitzettingen met een rentetypische looptijd korter dan een jaar (liquide middelen)	963.854	1.100.469			
4. Overlopende activa	8.229	1.069			
	<u>1.009.541</u>	<u>1.170.894</u>		<u>1.009.541</u>	<u>1.170.894</u>
			9. Niet uit de balans blijvende verplichtingen	269.000	372.000

Toelichting op de balans

Materiële vaste activa (€)

	Waarde 31-12-16	Investering	Afschrijving	Waarde 31-12-17
ICT	8.930	23.007	10.618	21.319
Inventaris	20.544	1.030	5.436	16.138
Totaal	29.474	24.037	16.054	37.458

De waarde van de materiële vaste activa is in 2017 met circa € 8.000 gestegen, doordat er meer is geïnvesteerd dan er is afgeschreven. De grootste ICT-investering is de aanschaf van een nieuwe server. Wat betreft de inventaris is de grootste investering de vervanging van de stoffering in de pantry.

Uitzettingen met een rentetypische looptijd korter dan een jaar

Op 31 december 2017 bedroeg het banksaldo € 963.854. Begin 2018 zijn de schulden aan de crediteuren en openbare lichamen betaald van € 404.289. Dit zijn alle schulden met uitzondering van de terugstorting van de teveel betaalde bijdragen aan de provincies. Deze volgen na vaststelling van de jaarstukken.

Reserves

Bestemmingsreserve onderzoek:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2016	215.000	0	0	215.000
2017	215.000	0	0	215.000

Bestemmingsreserve plaatsvervangend bestuurder:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2016	0	0	80.0000	80.000
2017	80.000	5.673	0	74.327

Bestemmingsreserve spaarverlof:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2017	0	0	32.000	32.000

Bestemmingsreserve onderzoek

De opgebouwde reserve is in 2017 niet aangesproken. De reserve is bedoeld voor het terstond kunnen uitvoeren van eenmalig extra onderzoek, als de actualiteit daar aanleiding voor geeft. Daarnaast kunnen met de reserve onverwachte extra uitgaven voor geprogrammeerd onderzoek opgevangen worden.

Bestemmingsreserve plaatsvervangend bestuurder

PS van de vier provincies hebben eind 2016 / begin 2017 besloten om een nieuwe plaatsvervangend bestuurder aan te stellen voor 0,2 fte. Bij de reorganisatie in 2015 is rekening gehouden met 0,1 fte. Vanuit het programmaresultaat is daarom bij de jaarrekening 2016 voor de extra 0,1 fte € 80.000 gestort in een bestemmingsreserve voor de plaatsvervangend bestuurder. In 2017 is € 5.673 onttrokken voor de dekking van 50% van de kosten.

Bestemmingsreserve spaarverlof

In het kader van de nieuwe CAO hebben medewerkers de mogelijkheid om hun al dan niet bijgekochte verlof tot een bepaald, maar aanzienlijk plafond, te sparen. Er is een reserve gevormd voor het geval (langdurig) doorbetaald verlof wordt opgenomen en hiervoor vervanging ingehuurd moet worden.

Voorzieningen

Voorziening frictiekosten:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2016	165.105	255.105	190.000	100.000
2017	100.000	45.842	0	54.158

Voorziening POB:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2017	0	0	25.000	25.000

Voorziening evaluatie:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2017	0	0	50.000	50.000

Voorziening eigen risicodragerschap:

	Beginsaldo	Onttrekkingen	Toevoegingen	Eindsaldo
2017	0	0	49.457	49.457

Voorziening frictiekosten

De voorziening frictiekosten, die naar aanleiding van de reorganisatie is ingesteld, is eind 2016 naar beneden bijgesteld. Per 1 maart 2017 hebben de betrokken boventalligen een vaste aanstelling gekregen en resteert de loonsuppletie. In 2017 is € 45.842 onttrokken voor de dekking van de kosten.

Voorziening POB

In het kader van de nieuwe CAO hebben alle medewerkers per 1 januari 2018 de beschikking over een Persoonlijk Ontwikkelbudget (POB) van € 5.000 voor een periode van vijf jaar. Dit bedrag mag ineens, maar ook verspreid over vijf jaar worden uitgeput. Voor de Rekenkamer kan dit oplopen tot maximaal € 65.000. In 2017 is € 25.000 gestort in de voorziening en in de jaren 2018-2022 zal jaarlijks een bedrag van € 8.000 worden gestort.

Voorziening evaluatie

De Gemeenschappelijke Regeling bepaalt dat de Rekenkamer eens per zes wordt geëvalueerd. De laatste evaluatie is in 2013 uitgevoerd, zodat de eerstvolgende evaluatie in 2019 zou moeten plaatsvinden. PS van de vier deelnemers hebben tevens besloten dat in 2019 een evaluatie van het bestuursmodel wordt gedaan. Echter, in 2019 vinden de provinciale verkiezingen plaats. Het verdient daarom aanbeveling om de evaluatie daaraan voorafgaand (tweede helft 2018) uit te voeren, zodat de zittende Statenleden en colleges van GS naar hun oordeel over de Rekenkamer gevraagd kunnen worden. De evaluatie is in 2013 overigens door de deelnemers bekostigd. Indien dat bij de nieuwe evaluatie weer het geval zal zijn, valt het bedrag vrij bij het programmaresultaat.

Voorziening eigen risicodragerschap

De Randstedelijke Rekenkamer is eigen risicodragers, waardoor mogelijke uitkeringslasten bij vertrek van personeel ten laste van de Rekenkamer worden gebracht. Omdat de Rekenkamer voor tijdelijk personeel een payroll-aanstelling als beheersmaatregel ongewenst vindt en omdat dat ook een relatief dure constructie is, is voor het eigen risicodragerschap een voorziening gevormd. In 2017 is € 49.457 in de voorziening gestort.

Netto-vlottende schulden

- De openstaande crediteuren van € 11.116 omvat onder andere de huisvestingskosten voor januari 2018, accountantskosten en ICT-ondersteuningskosten.
- De openstaande schulden aan openbare lichamen van € 485.273 omvat de eindafrekening van de provincie Flevoland voor een doorbelasting voor de personeelslasten, de frictiekosten, de lasten voor de P&O-dienstverlening en de reis-en verblijfkosten. Daarnaast omvat deze post de terug te betalen bijdragen voor de frictiekosten en de terug te betalen delen van de bijgestelde reguliere bijdrage, in verband met het uitkomen van MEV cijfers na het vaststellen van de begroting.
- Over 2017 moet de Rekenkamer nog een aantal facturen ontvangen, waarvan de grootste factuur die voor de accountantscontrole is.

Niet uit de balans blijvende rechten en verplichtingen

De Rekenkamer heeft een huurovereenkomst inzake de kantoorruimte gelegen aan Teleportboulevard 110 te Amsterdam. De huurprijs bedraagt ultimo 2017 circa € 8.600 per maand. Dit bedrag is inclusief energie-, service-, schoonmaak- en beveiligingskosten en de huur van parkeerplaatsen. De overeenkomst loopt tot en met 31 juli 2020. Vanwege het korter worden van de resterende contractperiode neemt de verplichting voor de huur van de kantoorruimte af van € 372.000 ultimo 2016 naar € 269.000 ultimo 2017.

III. Overige gegevens

---

1. Bestemming van het programmaresultaat

Het programmaresultaat is nihil en wordt dus niet bestemd.

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur van de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer

A. Verklaring over de in het financieel verslag opgenomen jaarrekening 2017

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van zowel de baten en lasten over 2017 als van de activa en passiva per 31 december 2017 in overeenstemming met het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten.

Voorts zijn wij van oordeel dat de in deze jaarrekening verantwoorde baten en lasten alsmede balansmutaties over 2017 in alle van materieel belang zijnde aspecten rechtmatig tot stand zijn gekomen in overeenstemming met de begroting en met de relevante wet- en regelgeving, waaronder verordeningen van de gemeenschappelijke regeling.

De jaarrekening bestaat uit:

1. Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling
2. Programmarekening
3. Balans

De basis voor ons oordeel

Wij hebben de in dit rapport opgenomen jaarrekening 2017 van de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer te Amsterdam gecontroleerd.

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

B. Verklaring over de in het financieel verslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvatten de jaarstukken andere informatie, die bestaat uit:

- Het voorwoord en het jaarverslag;
- De overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat het voorwoord en de overige gegevens met de jaarrekening verenigbaar zijn en geen materiële afwijkingen bevatten.

Ingevolge artikel 217 lid 3 onder d Provinciewet vermelden wij dat het jaarverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten conform artikel 217 lid 3 onder d Provinciewet en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van het voorwoord, het jaarverslag en de overige gegevens.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur van de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met het in Nederland geldende Besluit Begroting en verantwoording provincies en gemeenten. Deze verantwoordelijkheid houdt onder meer in dat de jaarrekening zowel de baten en lasten als de activa en passiva getrouw dient weer te geven en dat de in de jaarrekening verantwoorde baten, lasten en balansmutaties rechtmatig tot stand zijn gekomen. Rechtmatige totstandkoming betekent in overeenstemming met de begroting en met de relevante wet- en regelgeving, waaronder verordeningen van de gemeenschappelijke regeling.

Het bestuur is tevens verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het noodzakelijk acht om het opmaken van de financiële verantwoording mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de gemeenschappelijke regeling Randstedelijke Rekenkamer haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Voor een nadere toelichting op aard en reikwijdte van een controleverklaring en de VGBA verwijzen wij u naar www.nba.nl/NL_nietoob_2016.

Alphen aan den Rijn, 27 maart 2018

Grant Thornton Accountants en Adviseurs B.V.

W.A. van Es RA